

*До спеціалізованої вченої ради 26.053.12
у Національному педагогічному університеті
імені М. П. Драгоманова*

ВІДГУК

**офіційного опонента Дем'яненка Бориса Леонідовича
на дисертацію Докаш Оксани Юрїївни «Політико-культурна
трансформація західних областей України в контексті утвердження
ідеології радянського тоталітаризму (1930–1950-ті роки)», подану на здобуття
наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю
23.00.03 – політична культура та ідеологія**

Дисертаційне дослідження О. Ю. Докаш присвячено важливій у науково-теоретичному й прикладному аспектах проблемі, що не отримала комплексного висвітлення у вітчизняній політичній науці. Становлення політичної науки в Україні в останню чверть століття відбувається в руслі трансформації суспільно-політичного та наукового життя. Вітчизняна політична наука стрімко долає етап домінування застійних явищ (розвиток українського суспільства впродовж 1920-х рр. – кінця 1980-х рр. був пов'язаний із органічно невластивою його ментальності, національній традиції й конкретно-історичним потребам радянською тоталітарно-бюрократичною системою) та етап наздоганяючого розвитку, осмислює напрацювання світової політичної науки і робить впевнені кроки в аналізі конкретних проблем власного минулого, коментує можливість використання позитивного й не повторення набутого негативного досвіду.

Сучасний політико-культурний розвиток України нерозривно пов'язаний з вирішенням низки проблем, успадкованих від радянського тоталітарного режиму. Вони вкрай актуальні для українського соціуму, потужно впливають на політичну реальність, формують багатоаспектне об'єктно-предметне поле наукових досліджень, до яких безперечно належить політико-культурна трансформація

західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітарного режиму впродовж 1930–1950-х років.

Авторка дисертації, актуалізуючи тему дослідження, слушно зауважує, що закладені в повоєнний період зміни і деформації негативно вплинули на подальший політико-культурний розвиток західноукраїнського регіону. Конкретний історико-культурний і регіональний контексти трансформації політичної поведінки і політичної свідомості громадян під тотальним впливом радянського тоталітарного режиму дозволяє вести мову про перспективність подальших наукових досліджень, зокрема щодо аналізу сучасних викликів, загроз і ризиків попередження недемократичних тенденцій в Українській державі, яка задекларувала з початку 1990-х рр. ліберальну демократію пріоритетною формою політичного устрою держави і соціальної організації суспільства. У цьому контексті нам слід пам'ятати і адекватно реагувати на ймовірність (навіть неминучість) антиліберальних та антидемократичних трансформацій існуючих ліберально-демократичних суспільств у XXI ст., на геополітичні виклики глобальному поширенню ліберальної демократії.

Дослідження О. Ю. Докаш має логічну структуру, яка дозволила розкрити поставлені дослідницькі завдання (ст. 8-9) та досягнути поставленої мети. Визначення трансформації ідеологічних пріоритетів сталінського тоталітарного режиму в новоутворених західних областях УРСР дозволило проаналізувати докорінні зміни політико-культурної сфери західноукраїнського регіону в контексті насадження радянської ціннісно-орієнтаційної системи через руйнування культурно-ментальних засад цього краю. Авторка чітко визначила об'єкт і предмет дослідження (ст. 9).

Обрана дисертанткою методологічна база (ст. 108-110), успішна спроба опертися на політико-культурний (ст. 102-103), антропологічний (ст. 104), аксіологічний (ст. 104), системний (ст. 104-105), соціологічний (ст. 105), психологічний (ст. 105), біхевіоралістський (ст. 105), діяльнісний (ст. 106),

історичний (ст. 106), комунікативний (ст. 106), етнополітологічний (ст. 106) і синергетичний (ст. 106-107) підходи, дозволила розкрити обрану тему дослідження й зробити обґрунтовані висновки. Імпонує те, що О. Ю. Докаш не тільки задекларувала використання тих чи інших відомих і широкоживаних методологічних принципів і методів наукового дослідження, але й пояснила, що вона конкретно ними досліджувала.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням О. Ю. Докаш дозволяє констатувати, що авторка достатньо повно концептуалізувала феномен тоталітаризму в сучасній політичній науці (ст. 19-50), опрацювала понятійний апарат дослідження політико-культурного виміру тоталітаризму (ст. 50-87) та розкрила політико-культурний вимір тоталітаризму на західноукраїнських землях у всій його поліваріантності (ст. 87-110). Знайомство зі структурою розділів дисертаційної роботи дає можливість стверджувати, що вони відповідають задуму дисертантки і працюють на послідовний виклад положень її дослідження. Отримані О. Ю. Докаш результати адекватні заявленим дослідницьким завданням, здійснену апробацію (12 міжнародних, 8 всеукраїнських конференцій) положень дисертації також слід визнати достатньою. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження ґрунтовно представлені в 55 публікаціях, зокрема, індивідуальній монографії, 22 статтях у вітчизняних і 7 статтях у міжнародних фахових наукових виданнях, 5 навчальних посібниках (у т. ч. з грифом Міністерства освіти і науки України), 16 тезах у матеріалах міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, 4 публікаціях в інших наукових виданнях. Вони достатньо повно відображають результати проведених О. Ю. Докаш наукових пошуків і значною мірою заповнюють наявну прогалину у вітчизняному політологічному дискурсі щодо започаткованої міждисциплінарної дискусії навколо особливостей регіонального розвитку країни, відмінностей політичних культур у її регіонах, вагомості й необхідності їх врахування.

Ретельне ознайомлення з текстом дисертації О. Ю. Докаш дозволяє стверджувати, що запропоновану авторську інтерпретацію політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму впродовж 1930–1950-х рр. характеризують системність і незаангажованість наукового дослідження.

Загалом дисертантка продемонструвала достатню обізнаність із науковим дослідженням проблеми, ґрунтовне знання доробку як вітчизняних, так і зарубіжних учених. О. Ю. Докаш проявила належну повагу до наукового спадку й водночас здатність розвивати здобутки попередників, той фундамент, на якому виросла рецензована робота. Враховуючи задекларовану О. Ю. Докаш проблематику, історіографічна складова її дисертації базується на міждисциплінарному підході і містить аналіз напрацювань, які здійснені в галузі не лише політичної науки, але й філософії, правознавства, державного управління, історії, міжнародних відносин, соціології, культурології, психології. Ґрунтовну емпіричну базу дисертаційного дослідження О. Ю. Докаш гармонійно доповнюють неопубліковані архівні матеріали, виявлені авторкою при опрацюванні партійних і радянських фондів центральних та обласних (Волинської, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької) державних архівів західних областей України. Дисертанткою критично опрацьовані опубліковані в радянський період та на сучасному етапі збірники документів, матеріалів, спогади очевидців, матеріали республіканської й обласної періодики досліджуваного періоду, що загалом допомогло отримати достовірні наукові результати.

Оцінюючи наукову новизну й теоретичне значення одержаних результатів, дисертаційне дослідження О. Ю. Докаш можна вважати внеском у вітчизняну теорію політичної культури та ідеології. Внесок дисертантки полягає в концептуалізації процесу політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітарного режиму

упродовж 1930–1950-х років і тенденцій її відображення в сучасному політико-культурному просторі. О. Ю. Докаш уперше у вітчизняній політичній науці обґрунтувала застосування політико-культурного підходу в дослідженні феномену тоталітаризму в ретроспективі 1930–1980-х років, здійснивши його в межах концепції тоталітарного руху Х. Арндт, теорії тоталітарної диктатури К. Фрідріха, соціогенетичної інтерпретації феномену тоталітаризму Зб. Бжезінським, психологічного (В. Райх, Е. Фромм), структурно-функціонального (Ф. Боркенау), соціально-філософського (Ф. фон Хайек, К. Поппер), функціоналістсько-біхевіоралістського (А. Інкелес), модернізаційного (Р. Левенталь, Р. Грегор) та політико-культурного підходів (Г. Алмонд) (ст. 19-46, 51-52, 97 та ін.). Дисертантка також запропонувала авторське осмислення трансформації політико-культурної сфери західноукраїнських земель, визначила особливості протистояння двох систем політико-культурних цінностей на західноукраїнських землях, звернула увагу на інтенсивність індоктринації, ідеологічної «обробки» провідними інститутами радянського тоталітарного режиму мешканців поліетнічного регіону, виокремила сутнісні риси і форми адаптації населення західноукраїнських земель досліджуваного періоду до політико-культурних реалій зазначеного недемократичного режиму. Водночас, авторкою поглиблено уявлення про сутність політико-культурної та ідеологічної амбівалентності масової свідомості мешканців Західної України, Північної Буковини і Підкарпатської Русі в контексті посилення радянського тоталітарного режиму наприкінці 1930-х рр., розуміння регіонального виміру політичної культури та свідомості. Заслуговує на увагу наукової спільноти і те, що в дослідженні О. Ю. Докаш отримали нову інтерпретацію трактування ідеологічних і ментально-політичних пріоритетів радянського тоталітарного режиму, осмислення тоталітарної політичної свідомості, політико-культурних практик мобілізації й формування неоднозначного характеру адаптації населення до нової влади (від лояльності до опору радянському режимові).

Отримані результати можуть бути корисні сучасним політикам (при наявності політичної волі), зацікавленим у віднайденні оптимальних способів і шляхів усунення ідеолого-ментальних рецидивів тоталітарного минулого, у т. ч. й у нормативно-правовому полі. Текст і висновки дисертації можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з політичної історії, історії й теорії політичної науки, при підготовці навчальних видань із соціогуманітарних дисциплін.

У цілому, як за структурою, так і виконанням, дисертаційне дослідження О. Ю. Докаш справляє враження серйозного наукового дослідження, що матиме важливе значення як для подальшого теоретичного осмислення проблеми, так і в царині практичного застосування її напрацювань. Адже цінними є саме такі наукові дослідження, які допомагають долати стереотипні, аматорські та міфологізовані уявлення про регіональні виміри політичної культури, особливо в умовах кризових «розламів», політичних змін, подолання наслідків тоталітарної ідеології, виходу на поверхню латентних переконань, орієнтацій, звичаїв. Дисертантці вдалося продемонструвати ерудицію, професіоналізм у розробці та втіленні стратегії дослідження.

Автореферат відображає основні положення дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу О. Ю. Докаш, хочу висловити деякі зауваження й побажання.

1. «Концептуалізація феномену тоталітаризму в сучасній політичній науці» (параграф 1.1. дисертації) вимагає включення в орбіту вивчення не лише поглядів на зазначений феномен чи інтерпретацій його сутності сучасними західними дослідниками, але й не-західними. Варто було б представити також погляди найвідоміших російських (насамперед початку 1990-х рр., Юрій Борисов, Анатолій Бутенко, Камалудін Гаджієв, Олександр Голубєв, Вадим Дам'є, Яків Дрбакін, Юрій Ігрицький, Неллі Комолова, Ніколай Ряботяжев, Олександр Шубін та ін.) і вітчизняних дослідників тоталітарного режиму (їхні прізвища анонсовані у

«Вступі» на ст. 7 дисертаційного дослідження).

2. Питання «точності називання» проступає в дослідженні О. Ю. Докаш і іншим чином: дисертантка говорить про «біхевіористичний підхід» (ст. 10, 105), «біхевіористський підхід» (ст. 25, 352) чи «біхевіористські теорії» (ст. 30). У зв'язку з цим варто пригадати західних дослідників (зокрема, Д. Істона), які неодноразово звертали увагу, що політична наука не має ніякого стосунку до *біхевіоризму*, а пройшла в своєму розвитку «біхевіоралістський», «постбіхевіоралістський», «необіхевіоралістський» періоди і використовувала «біхевіоралістські» методи.

3. Достатньо повно розкривши у першому розділі дисертації теоретико-методологічні засади дослідження політико-культурної трансформації під впливом ідеології тоталітарних режимів, у наступних частинах тексту О. Ю. Докаш майже не розкриває ідеологічного протистояння сталінізму та нацизму як різновидів тоталітаризму в політико-культурному просторі окупованих Німеччиною західних областей УРСР, котрі в 1941–1944 рр. входили до складу різних адміністративно-територіальних одиниць. Вважаю перспективним науковий сюжет щодо впливу ідеологічного антагонізму на політико-культурну трансформацію західноукраїнського регіону періоду Другої світової війни і поширення пропагандистського концепту «українсько-німецькі буржуазні націоналісти». Уникнути вказаного вище упущення в дисертаційній роботі можна було б за допомогою розширення емпіричної бази дослідження працями дослідників періоду Другої світової війни і перших повосенних років.

4. Використання дисертанткою сучасного термінологічно-понятійного апарату (політична культура, політична свідомість, менталітет, політична діяльність, регіон, регіональна свідомість, регіональна політична культура, регіональна ідентичність) у дисертаційному дослідженні докторського рівня обов'язково потребує авторської інтерпретації (авторських визначень дефініцій, їх уточнення, корегування, поглиблення тощо).

5. Цілком слушно акцентуючи увагу на інтенсивності індоктринації, ідеологічної «обробки» мешканців поліетнічного регіону провідними інститутами радянського тоталітарного режиму, дисертантка не наводить у тексті дисертації показників, які могли б свідчити про глибину цієї інтенсивності.

6. Потребує уточнення авторське бачення проблеми ідеологічної амбівалентності політико-культурного життя на західноукраїнських землях крізь призму змагання в усіх формах і виявах політичної боротьби національно-ідеологічних візій минулого, сьогодення й майбутнього Західної України як «українського П'ємонту» чи «Східної Малопольщі» або «південно-східних кресів Другої Речі Посполитої».

7. Варто було б ретельніше реферувати текст дослідження, щоб показати не лише всю глибину проробленої роботи, але й належне оформлення тексту дисертації. Йдеться, наприклад, на ст. 95 про «**монографічні** праці М. Гетьманчука [79], М. Кучерепи та Я. Цецика [269], К. Романа [390]», насправді ж у «Списку використаних джерел» під № 390 зазначена **стаття** К. Романа в збірнику наукових статей; на ст. 95 дисертації посилання на І. Піддубного вказано за № 364, насправді у «Списку...» його позиція 356; якщо авторів два й більше, варто в історіографії називати усі прізвища: див. ст. 95, 96 (у «Списку використаних джерел» див. № 29-30, 284-285), ст. 97 (у «Списку...» див. № 7, 249, 445), ст. 347 (у «Списку...» див. № 440); уніфікувати вживання прізвищ і імен по тексту (не вживати прізвище без імені (див. ст. 177, 178, 189, 198, 247, 277, 306, 310); доцільніше було б назвати «Список використаних джерел **і літератури**».

Висловлені зауваження й побажання, що стосуються як деяких положень тексту дисертації, так і питань, які упущені в роботі чи недостатньо обґрунтовані, не применшують значимості роботи дисертантки і не впливають на загальну високу оцінку її дисертаційного дослідження.

Дисертація О. Ю. Докаш є самостійним, завершеним та оригінальним дослідженням, яке демонструє наукову зрілість і теоретико-методологічну

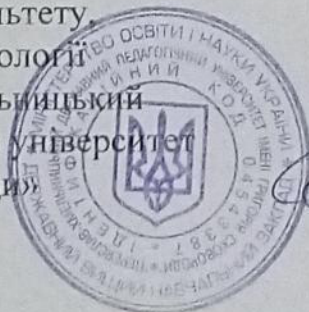
підготовлені сь її авторки. Дослідження О. Ю. Докаш відповідає паспорту спеціальності 23.00.03 – політична культура та ідеологія, затвердженого Постановою Президії ВАК України № 99-06/6 від 02.07.2008 року. Висновки до розділів і загальні висновки дисертації є достатньо обґрунтованими, а пропозиції мають практичну значущість.

Тема дисертації є актуальною як з теоретичної, так і прикладної точок зору, її структура добре продумана, матеріал викладений логічно й послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему концептуалізації політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітарного режиму в 1930–1950-х роках, розкривають причини, характер і наслідки цього процесу. Представлена до захисту дисертація О. Ю. Докаш «Політико-культурна трансформація західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму (1930–1950-ті роки)» містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати у галузі політичної науки.

Дисертація та автореферат відповідають вимогам пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, а їх авторка Докаш Оксана Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія.

Офіційний опонент –

доктор політичних наук, професор,
декан історичного факультету,
професор кафедри політології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Б. Л. Дем'яненко

22 березня 2017 року

ПІДПИС *Ван. микола Б. Л.*
Засвідчую:
Нач. ВІТДК *В. О. Пастушенко*